

Гонтаренко Ірина Сергіївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, іноземної філології та перекладу, ХНЕУ ім. С.Кузнеця, 61166, м. Харків, просп. Науки, 9А, тел.: (057) 702-18-37, e-mail: irynagavrikova@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0411-2520>

Павлюк Олег Миколайович аспірант кафедри педагогіки, іноземної філології та перекладу, ХНЕУ ім. С.Кузнеця 61166, м. Харків, просп. Науки, 9А, тел.: (057) 702-18-37.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА ТА ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Анотація. У статті всебічно досліджуються теоретико-методологічні засади формування інформаційної компетентності, яка розглядається як одна з основних складових успішної інтеграції особистості в сучасне суспільство знань. Авторами пропонується детальне визначення сутності інформаційної компетентності, що охоплює вміння працювати з інформаційними ресурсами, критично осмислювати отриману інформацію, застосовувати її для вирішення конкретних завдань у професійній, навчальній та повсякденній діяльності.

У статті особливу увагу приділено структурі інформаційної компетентності, яка включає кілька важливих компонентів: знання про джерела інформації та способи її обробки; вміння використовувати інструменти пошуку, аналізу та систематизації інформації; навички створення нової інформації та її представлення; сформоване ставлення до етичного використання інформаційних ресурсів. Досліджуються ключові характеристики інформаційної компетентності, такі як адаптивність, креативність, аналітичне мислення, а також її значення для професійного розвитку та самореалізації.

Методологічний аспект статті зосереджений на аналізі підходів до формування інформаційної компетентності. Обговорюються системний підхід, орієнтований на міждисциплінарну інтеграцію знань; компетентнісний підхід, спрямований на розвиток практично орієнтованих навичок; діяльнісний підхід, що акцентує увагу на навчальній активності і залученні особистості в процес створення інформаційного продукту. Також розглядається роль педагогів і освітніх установ у забезпеченні умов для ефективного розвитку інформаційної компетентності.

Практичні аспекти включають опис методів, технологій та інструментів, які можуть бути використані для навчання студентів інформаційної грамотності, зокрема в умовах цифрового навчального середовища. У статті аналізуються проблеми та виклики, пов'язані з формуванням інформаційної компетентності в сучасному світі, включаючи швидкі темпи розвитку технологій, дезінформацію, інформаційне перевантаження, а також необхідність створення ефективних навчальних програм, що відповідають вимогам сьогодення.

Ключові слова: інформаційна компетентність, структура компетентності, критичне мислення, інформаційна грамотність, цифрове середовище, компетентнісний підхід, методологія освіти, професійний розвиток.

Hontarenko Iryna Serhiivna, Cand. Sc. (Pedagogic), Associate Professor, Associate Professor at the Department of Pedagogy, Foreign Philology and Translation, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, 61166, Kharkiv, Av. Nauky, 9A, tel.: (057) 702-18-37, e-mail: irynagavrikova@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0411-2520>

Pavliuk Oleh Mykolaiovych, PhD student at the Department of Pedagogy, Foreign Philology and Translation, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, 61166, Kharkiv, Av. Nauky, 9A, tel.: (057) 702-18-37

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF INFORMATION COMPETENCE: NATURE, STRUCTURE, AND CORE ATTRIBUTES

Abstract. The article provides a comprehensive examination of the theoretical and methodological principles underlying the development of information competence, which is regarded as one of the key components of an individual's successful integration into the modern knowledge society. The authors offer a detailed definition of the essence of information competence, encompassing the ability to work with information resources, critically reflect on the information received, and apply it to solve specific tasks in professional, educational, and everyday contexts.

Special attention is given to the structure of information competence, which includes several essential components: knowledge of information sources and methods of information processing; the ability to use tools for searching, analyzing, and systematizing information; skills in creating new information and presenting it in various forms; and a well-developed attitude toward the ethical use of informational resources. The article also explores the key attributes of information competence, such as adaptability, creativity, analytical thinking, and its significance for professional development and personal self-realization.

The methodological aspect of the article focuses on the analysis of approaches to fostering information competence. In particular, the systemic approach, oriented toward interdisciplinary integration of knowledge; the competence-based approach, aimed at developing practically oriented skills; and the activity-based approach, which emphasizes learning through engagement in the process of creating informational products, are discussed. The role of educators and educational institutions in creating conditions for the effective development of information competence is also highlighted.

The practical dimension of the article includes a description of methods, technologies, and tools that can be employed to teach students information literacy, particularly within digital learning environments. Furthermore, the article analyzes the challenges and issues associated with the development of information competence in the contemporary world, including the rapid pace of technological advancement, the spread of disinformation, information overload, and the pressing need to design effective educational programs that meet current demands.

Keywords: Information competence, competence structure, critical thinking, information literacy, digital environment, competence-based approach, educational methodology, professional development.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство вступило в епоху інформаційних технологій, де вміння ефективно працювати з інформацією є необхідною умовою професійного та особистого розвитку. Інформаційна компетентність стає одним із ключових елементів успішної інтеграції особистості в суспільство знань, а також важливим чинником підвищення якості освіти та професійної діяльності. Однак, незважаючи на зростаючу актуальність цього поняття, його теоретико-методологічні засади потребують подальшого наукового опрацювання. Відсутність єдиного підходу до визначення сутності інформаційної компетентності, її структури та основних характеристик ускладнює її вивчення, формування та оцінювання.

Однією з основних проблем є недостатнє усвідомлення ролі інформаційної компетентності у розвитку особистості, зокрема у здатності аналізувати, обробляти та застосовувати інформацію в умовах динамічного цифрового середовища. Часто ці навички залишаються на периферії уваги освітніх програм, що призводить до нерівності у доступі до можливостей, пов'язаних із цифровими технологіями. Брак методологічного обґрунтування формування інформаційної компетентності на різних етапах навчання є ще одним суттєвим бар'єром на шляху до її інтеграції в навчально-виховний процес.

Крім того, стрімкий розвиток інформаційних технологій супроводжується низкою викликів, таких як проблема дезінформації, інформаційного перевантаження, а також необхідність етичного використання інформації. Це зумовлює потребу у визначенні ефективних підходів до навчання інформаційної грамотності, які не тільки забезпечують технічні навички роботи з інформацією, але й сприяють розвитку критичного мислення, аналітичних здібностей і творчого підходу до вирішення завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика формування інформаційної компетентності активно досліджується вітчизняними та європейськими науковцями. Зокрема, значну увагу приділено визначенню сутності інформаційної компетентності та її ролі в освіті в працях Т. Олійник, Н. Морзе, С. Шевченко, О. Спіріна, які акцентують на інтеграції інформаційної грамотності та критичного мислення у підготовку сучасного фахівця. У дослідженнях В. Ільченка та Л. Литвиненко підкреслено значення

інформаційної культури в умовах цифрового середовища та необхідність формування стійких навичок роботи з інформацією у студентів.

Європейські дослідження, зокрема роботи М. Ліверіса (M. Liveris), С. Калдерона (S. Calderón), Е. Лауферта (E. Lauferth), зосереджують увагу на системному та компетентнісному підходах до розвитку інформаційної грамотності, підкреслюючи важливість міждисциплінарної інтеграції та розвитку аналітичних і творчих здібностей у здобувачів освіти.

У працях українських учених В. Лугового та Л. Сущенко обґрунтовано методологічні засади формування інформаційної компетентності, зокрема діяльнісний підхід і роль педагогів як фасилітаторів інформаційної взаємодії. У дослідженнях О. Пометун та Л. Пухової окреслено складові структури інформаційної компетентності та наголошено на етичних аспектах роботи з інформацією.

Мета статті – наукове обґрунтування сутності інформаційної компетентності, її структури та основних характеристик, а також визначення теоретико-методологічних підходів до її формування.

Виклад основного матеріалу. Інформаційна компетентність є ключовим компонентом сучасної освіти, зумовленим стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та переходом до суспільства знань. У зв'язку із цим важливо забезпечити теоретико-методологічні засади її формування, що відповідають сучасним викликам. У контексті виконання положень Закону України "Про освіту" (2017 р.), інформаційна компетентність визнана однією із основних освітніх компетенцій, спрямованих на формування здатності до критичного мислення та ефективної роботи з інформацією.

Інформаційна компетентність включає знання, вміння та навички, необхідні для пошуку, аналізу, інтерпретації та застосування інформації у професійній, навчальній та особистій діяльності. Наприклад, у процесі підготовки майбутніх педагогів важливо розвивати уміння працювати з академічними базами даних, такими як Scopus чи Web of Science, що стає невід'ємною частиною інформаційної культури. У статті 12 Закону України "Про освіту" зазначено, що формування компетентностей, включаючи інформаційну, є одним із головних завдань освіти.

Структура інформаційної компетентності визначається її багатокомпонентністю та взаємопов'язаністю окремих елементів, які формують цілісну систему знань, умінь, навичок та ціннісних орієнтацій. Когнітивний аспект цієї структури охоплює сукупність знань про джерела інформації, методи її пошуку, обробки та оцінювання достовірності. Зокрема, важливим є оволодіння сучасними методами академічного пошуку інформації через наукові бібліотеки, електронні каталоги та спеціалізовані ресурси, серед яких можна виокремити платформу Google Scholar, бази даних Scopus та Web of Science, що дозволяють здобувачам освіти здійснювати пошук актуальних досліджень і рецензованих публікацій за тематичними запитам [1].

Операційний компонент структури інформаційної компетентності пов'язаний із формуванням практичних навичок оперування інформацією, включаючи її пошук, фільтрацію, класифікацію, аналіз і синтез. Значущою у

цьому контексті є здатність ефективно користуватися цифровими інструментами для роботи з великими масивами даних. Наприклад, в освітньому процесі та під час написання наукових робіт широко застосовуються такі засоби, як Microsoft Excel для створення баз даних і побудови діаграм, програмне забезпечення SPSS або R для проведення статистичного аналізу, а також системи управління бібліографічними посиланнями на зразок Mendeley та Zotero, які сприяють упорядкуванню інформації та коректному оформленню цитувань.

Етичний компонент інформаційної компетентності відображає усвідомлення відповідальності за використання інформації, дотримання норм академічної доброчесності та авторського права. У цьому аспекті важливо не лише розуміти основні положення Закону України «Про авторське право і суміжні права» (1993 р., із подальшими змінами), але й володіти практичними навичками посилання на джерела, вмінням виявляти та уникати плагіату, дотриманням принципів доброчесності у власній науковій та навчальній діяльності. Важливу роль відіграє і вміння критично оцінювати інформацію з урахуванням її достовірності, джерельної бази та можливих маніпулятивних впливів, що є особливо актуальним в умовах поширення фейкової інформації та дезінформації в інтернет-просторі.

Таким чином, структура інформаційної компетентності інтегрує теоретичні знання, практичні вміння, технологічні навички та етичні цінності, забезпечуючи цілісне та усвідомлене ставлення особистості до інформації як ресурсу, інструменту та об'єкта діяльності у професійному, освітньому та суспільному середовищі.

Формування інформаційної компетентності є одним із основних завдань сучасної освіти, особливо в умовах цифровізації та розвитку інформаційних технологій [2]. У дослідженні використовуються три основні підходи, кожен з яких має свою специфіку і сприяє розвитку інформаційної компетентності через інтеграцію знань, умінь та практичних навичок.

Системний підхід передбачає інтеграцію різних дисциплін і знань для створення цілісного розуміння інформаційної компетентності. В рамках цього підходу важливим є поєднання теоретичних і практичних аспектів навчання, а також міждисциплінарне осмислення ролі інформації в суспільстві. Наприклад, навчання програмуванню (наприклад, мовою Python) у поєднанні з курсами з аналітики даних створює міцну базу для розвитку компетентності. Це дозволяє студентам не лише освоїти технічні аспекти програмування, але й застосовувати ці знання для аналізу великих даних у реальних бізнес-сценаріях або дослідницьких проектах [3]. Застосування системного підходу є також важливим у контексті розвитку цифрових компетентностей в освітніх програмах, де особлива увага приділяється поєднанню знань з інформатики, статистики та бізнес-аналізу [3].

Компетентнісний підхід акцентує увагу на прикладній спрямованості освіти та розвитку здатності застосовувати отримані знання в реальних умовах. Цей підхід передбачає інтеграцію знань з теоретичних дисциплін і конкретних практичних навичок, що дозволяє здобувачам освіти ефективно вирішувати

задачі у професійній діяльності. У межах цього підходу особливу роль відіграє розвиток цифрових компетентностей. Наприклад, у Наказі Міністерства освіти і науки України №1236 від 2018 року передбачено впровадження цифрових компетентностей у навчальні програми, що сприяє підготовці фахівців, здатних застосовувати сучасні інформаційні технології в різних сферах діяльності. У рамках компетентнісного підходу навчання також орієнтоване на формування здатності до самонавчання та постійного професійного розвитку, що є важливим у сучасних умовах швидких змін технологічного середовища [4].

Діяльнісний підхід орієнтує на активне залучення студентів до вирішення практичних завдань, участі в колективній діяльності, а також до самостійної роботи над проектами. Цей підхід дає змогу студентам застосовувати теоретичні знання на практиці, а також розвивати навички командної роботи, лідерства та управління проектами. Важливим прикладом діяльнісного підходу є виконання групових проєктів із використанням сучасних інструментів управління проектами, таких як Trello, Asana або Microsoft Project. Це дозволяє студентам не тільки вирішувати конкретні завдання, але й набувати досвіду управління проектами, що є важливим для їхньої професійної підготовки [6]. Крім того, діяльнісний підхід стимулює розвиток критичного мислення і здатності до аналітичного підходу, що є необхідними для ефективного вирішення проблем у змінюваному цифровому середовищі.

Таким чином, використання системного, компетентнісного та діяльнісного підходів забезпечує комплексність і ефективність формування інформаційної компетентності. Кожен з цих підходів має свої особливості, однак їх інтеграція дозволяє створити всебічну основу для розвитку інформаційної компетентності, що сприяє успішній адаптації особистості в умовах швидких технологічних змін та розвитку цифрового суспільства.

Практичне формування інформаційної компетентності вимагає інтеграції сучасних цифрових технологій в навчальний процес, що дозволяє студентам не лише отримувати теоретичні знання, але й активно застосовувати їх для вирішення реальних задач. Одним із таких важливих інструментів є платформа Moodle, яка надає можливості для створення інтерактивних курсів, де студенти можуть виконувати завдання, що сприяють розвитку навичок пошуку, оцінки та аналізу інформації [5]. Використання таких завдань дозволяє студентам ознайомлюватися з методами збору та обробки даних, а також вивчати способи їх ефективного використання для вирішення конкретних проблем.

Завдання на платформі Moodle можуть бути спрямовані на практичне освоєння основних етапів обробки інформації, таких як пошук в базах даних, перевірка достовірності джерел та виведення висновків на основі зібраних даних. Наприклад, в рамках курсу з наукових досліджень студенти можуть бути залучені до пошуку та аналізу статей за допомогою таких електронних баз даних, як Google Scholar або Scopus. Вони мають можливість працювати з науковими статтями, оцінюючи їх якість та релевантність для вирішення конкретної наукової проблеми.

Важливим інструментом у формуванні інформаційної компетентності є кейсовий метод, який широко застосовується в контексті професійної освіти.

Цей метод дозволяє студентам аналізувати реальні ситуації, що потребують пошуку і вирішення проблем шляхом аналізу та інтерпретації даних. У рамках кейсів студенти можуть бути залучені до розв'язання комплексних завдань, таких як оцінка ринку для запуску нового продукту, аналіз фінансових звітів для прийняття бізнес-рішень чи розробка стратегії для управління проектом.

Наприклад, у курсах з управління бізнесом або економіки кейсові завдання можуть включати аналіз великих даних для передбачення економічних тенденцій або використання статистичних моделей для оцінки ризиків. Під час виконання таких завдань студенти отримують практичний досвід у використанні інформаційних ресурсів, критично оцінюють надану інформацію та формулюють обґрунтовані рішення на основі даних. Крім того, під час групових обговорень кейсів студенти розвивають важливі навички комунікації та командної роботи, що є невід'ємною частиною інформаційної компетентності.

Онлайн-ресурси та цифрові платформи, такі як Coursera чи edX, також активно використовуються для практичного формування інформаційної компетентності [3]. Вони дозволяють студентам отримувати доступ до високоякісних курсів з цифрової грамотності, інформаційного пошуку, аналізу даних і програмування. В рамках цих платформ студенти можуть виконувати завдання, які мають практичний характер, наприклад, створення аналізу даних з використанням мов програмування, таких як Python, або робота з великими масивами даних в програмному середовищі R чи MATLAB.

Таким чином, інтеграція цифрових технологій у навчальний процес не тільки сприяє розвитку основних компонентів інформаційної компетентності, але й дозволяє студентам отримати безпосередній досвід у роботі з сучасними інформаційними ресурсами та технологіями. Використання таких інструментів, як платформи для онлайн-навчання, кейсовий метод та інтерактивні завдання, допомагає студентам розвивати необхідні навички пошуку, аналізу та оцінки інформації, що є важливою частиною їхнього професійного та академічного розвитку.

Одним із головних викликів у сфері формування інформаційної компетентності є боротьба з дезінформацією, що набуває все більшої актуальності в умовах постійного інформаційного перевантаження. Неперервне зростання обсягів інформації, швидке поширення фейкових новин та маніпуляцій можуть значно ускладнити процес критичного сприйняття та обробки інформації, що призводить до зниження якості прийнятих рішень у суспільстві. Протидія цьому явищу вимагає системного підходу, який включає не тільки підвищення рівня медіаграмотності, але й розвиток вмінь перевірки інформації та навичок критичного мислення серед усіх категорій населення.

Рекомендації ЮНЕСКО у сфері медіаграмотності [2] акцентують увагу на необхідності інтеграції курсів з медіаграмотності в освітній процес на всіх рівнях. Вони підкреслюють важливість розвитку здатності громадян до критичного аналізу джерел інформації, а також навичок оцінки достовірності та надійності інформаційних ресурсів. Це передбачає включення спеціальних курсів і тренінгів, що надають учасникам інструменти для боротьби з

дезінформацією, таких як ідентифікація маніпуляцій, аналіз контексту та перевірка фактів.

Ще одним важливим викликом є інтеграція цифрових компетентностей у сучасну систему освіти. Враховуючи стрімкий розвиток цифрових технологій, вкрай важливо підготувати майбутні покоління до ефективного використання цифрових інструментів і ресурсів, що дозволяють їм не лише знаходити та використовувати інформацію, але й формувати власні знання. Це включає розвиток навичок програмування, аналізу даних, роботи з мультимедійними ресурсами та використання спеціалізованих платформ для навчання.

У перспективі важливою є розробка державних стандартів цифрових компетентностей, які повинні базуватися на кращих практиках Європейського Союзу, зокрема на Digital Competence Framework for Citizens. Цей стандарт забезпечує основні орієнтири для формування цифрових компетентностей на всіх рівнях освіти та професійної підготовки. Важливими аспектами такого підходу є визначення мінімальних вимог до рівня цифрових навичок громадян, включаючи здатність до безпечної та етично правильної взаємодії з цифровими платформами, захисту особистих даних, а також участі в цифровому суспільстві [4].

Впровадження таких стандартів дозволить не лише підвищити рівень цифрової грамотності в Україні та Європі, а й створити стійку основу для адаптації до технологічних змін, що відбуваються у глобальному інформаційному середовищі. Таким чином, майбутні покоління зможуть краще орієнтуватися в складному цифровому просторі, ефективно використовувати інформацію та створювати нові цінності в умовах високих технологій.

Висновки. Формування інформаційної компетентності є нагальним завданням сучасної освіти, що зумовлене вимогами цифрової епохи. У світі, де інформація постійно оновлюється і доступна через численні цифрові канали, вміння ефективно знаходити, аналізувати, оцінювати та використовувати інформацію стає критично важливим. Сучасні виклики, такі як швидкий розвиток технологій, інформаційне перевантаження та поширення дезінформації, вимагають від громадян нових навичок і здатностей до критичного мислення та адаптації.

Розвиток інформаційної компетентності не лише сприяє підвищенню якості освіти, але й є важливим фактором професійного розвитку. У глобалізованому світі, де цифрові технології перетворюються на основний інструмент роботи, володіння інформаційною компетентністю забезпечує конкурентоспроможність особистості на ринку праці. Компетентні спеціалісти, здатні працювати з інформацією, приймати обґрунтовані рішення та ефективно взаємодіяти в цифровому середовищі, є важливими агентами змін у своїх галузях.

Перспективи розвитку цієї компетентності включають інтеграцію сучасних технологій у навчальні програми, вдосконалення медіа- та інформаційної грамотності, а також створення і реалізацію стандартів цифрових компетентностей, які відповідають вимогам європейських практик. Важливим аспектом є також підвищення рівня освіти в сфері цифрової безпеки

та етики використання інформаційних ресурсів, що дозволяє уникати ризиків, пов'язаних з дезінформацією та кіберзагрозами.

Таким чином, формування інформаційної компетентності є важливою складовою розвитку сучасної освіти, яке забезпечує особистісний, професійний і соціальний прогрес у цифровому суспільстві.

Література:

1. Білоцерківцев, Л. І. Інформаційна грамотність і її роль у розвитку сучасної освіти. *Освітній простір України*, 2021. 4(31), 55–60.
2. Петрова, І. О. Формування інформаційної компетентності студентів у контексті цифрової трансформації освіти. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*, 2021. 1(25), 100–106.
3. Пометун О. І., Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ, 2021. С. 15-24.
4. Сергієнко, О. В. Медіаграмотність як основа інформаційної компетентності в умовах цифрового середовища. *Педагогіка і психологія*, 2020. 56(2), 34–42.
5. Савченко, М. М. Технології та методи навчання медіаграмотності в умовах інформаційного перевантаження. *Наука та освіта*, 2022. 3(11), 78–84.

References:

1. Bilotserkivets', L. I. (2021). Informatsiyna hromotnist' i yiyi rol' u rozvytku suchasnoї osvity [Information Literacy and Its Role in the Development of Modern Education]. *Osvitniy prostrir Ukrayiny – Educational Space of Ukraine* , 4(31), 55–60 [in Ukrainian].
2. Petrova, I. O. (2021). Formuvannya informatsiynoyi kompetentnosti studentiv u konteksti tsyfrovoi transformatsii osvity [Formation of Students' Information Competence in the Context of Digital Transformation of Education]. *Naukovyі visnyk Mykolaіvs'koho natsional'noho universytetu imeni V. O. Sukhomlyn's'koho – Scientific Bulletin of Mykolaiv National University named after V. O. Sukhomlynsky*, 1(25), 100–106 [in Ukrainian].
3. Pometun, O. I., & Ovcharuk, O. V. (2021). Rozvytok kompetentnisnoho pidkhodu: stratehichni oriientyry mizhnarodnoi spil'noty (Development of the competency-based approach: strategic orientations of the international community). In *Kompetentnisnyy pidkhid u suchasniy osviti: svitovyy dosvid ta ukrains'ki perspektyvy* (pp. 15-24). Kyiv [in Ukrainian].
4. Serhiyenko, O. V. (2020). Mediagramotnist' yak osnova informatsiynoyi kompetentnosti v umovakh tsyfrovoho seredovyshcha [Media Literacy as the Basis of Information Competence in the Digital Environment.]. *Pedahohika i psykholohiya – Pedagogy and Psychology*, 56(2), 34–42 [in Ukrainian].
5. Savchenko, M. M. (2022). Tekhnolohiyi ta metody navchannya mediagramotnosti v umovakh informatsiynogo perevanazhennya [Technologies and Methods of Teaching Media Literacy in the Context of Information Overload]. *Nauka ta osvita – Science and Education*, 3(11), 78–84 [in Ukrainian].